

POLJA

ČASOPIS ZA KULTURU, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

NOVI SAD - GODINA XXV - CENA 10 DIN.

mart '79. broj 241

Tema broja: IRONIJA

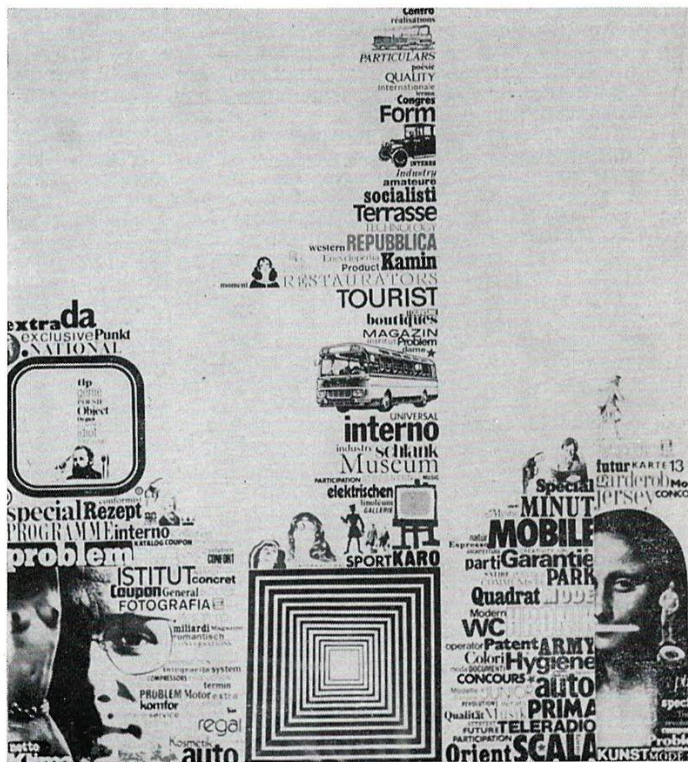
o ironičkom obrtu

vladimir jankalevič

Cista savest, govorili smo, je *scherzando*. Ili nešto nedostaje. Umetnost je takođe cista savest; i spekulacija. Međutim, spekulacija i umetnost nisu ironične. Nedostaje im oscilacija između krajnosti i kretanje dijalektičkog tamo-amo od opreke do opreke, koje čini svu dvosmislenost igre. Ironija je ludička cista savest: nikako prosta i neposredna cista savest, nego čista savest neprirodna i posredna, koja nameće samoj sebi odlazak ili povratak do antiteze i od nje. Igra je preokrenuta nečista savest: što je u ovoj stalno, u onoj je promenljivo. Polusavest, raščetvorena između objektivnosti i subjektivnosti, zaostaje na pola puta sa svojim polupredmetima; to je jače od nje! Ona je nesrećna što nije ni preterano savesna ni preterano nesavesna; jer može da pravi ali ne i da kvari. Naprotiv, ironičar je igračka čista savest koja naizmenično može da pravi i da kvari, priziva i opoziva. Da je igra zaboravljala da kvari, ona bi se brkala s umetnošću koja je, uostalom, svakako vrsta igre; igra, u ovome ironična, nikada ne pušta da njena sopstvena iluzija veoma dugo živi... Zbog toga je samo nezaobilaznije da se razlikuje Fikcija, koja je umetnička, i Pretvaranje, koje je izveštačeno; ona, koja je delo, ovo, koje je delovanje; ovo — ponašanje, mimika ili čista radnja, ona — izmišljotina, roman, mit ili statua. Njena rušilačka ili poništavajuća strana odlučno smešta ironiju izvan umetnosti, ako vokacija umetnosti jeste da izgradi plastične oblike i postojana dela koja svoj smisao imaju u sebi samima: dela ironije su isparljivi znaci i prolazna mesta; ironija je jalova mitogeneza, poezija koja nikad do pesme ne dovede, u tom smislu što sama *ποίησις* jeste ona koja je *ποίημα*, *ποίησις* koja je *ποίημα*, proizvodnja koja je proizvod, radnja koja je rad. Tako Penelopa prevejanka, da bi dobila na vremenu i narugala se uzurpatorskom nasilju, svake večeri kvari jutarnji rad. I, zapamtite to, nije sudbina ona koja postepeno kvari rad čoveka — jer Sizifova kazna je na osnovi očajanja i besmisla: Penelopin posao bez kraja nije apsurdna poruga kao kamen robijaša, nego, naprotiv, lukavstvo puno smisla i, na svoj način, remek-delo odisejevske dosetljivosti; supruginom lažnom radu odgovara prefinjeno pretvaranje supruga koji se vraća prerušen kao prosjak. Ovde umešnost Palade radenice, umesto da dovrši rad, čini od samog ovog rada pomoćni rad, sredstvo i oruđe s obzirom na uzvišenije, suštinskije, neopipljivije delo: Laertov pokrov postaje šifra i izgovor, podvala da bi se ostalo verno suprugu; lažna potka služi da sakrije drugu potku, skriveniju potku, nevidljivu potku koju je osnovala strpljiva supruga. Ironija bez prestanka pravi i kvari svoju Penelopinu tkanicu, svoj stalno nastajući rad; na licu ili na naličju, ona ne prestaje da »pravi«, *ποίησις*. Pri svemu tome, dve radnje koje Penelopa naizmenično izvodi u ironiji su samo jedna jedina i ista; ili, bolje: ismejani koji shvata ironiju ironičara i ulazi u njegovu igru, prolazi uzastopno dve faze interpretacije — epagogiju večeri posle apagogije jutra, kao Penelopa! Ali viđena

iz ironišućeg tabora, alegorija je još samo jedna aktivnost, ironička aktivnost: ironičar, znači, čini odjedanput ono što se za ismejanog artikuliše u dva procesa. Ironija, odbijanje ili vibracija od krajnosti do krajnosti, suprotstavlja se, znači, mirujućem posredništvu nečiste savesti koja bi htela da kvari, a to ne može; jer nečista savest ostaje patički događaj subjekta, i ne odvodi negde Drugog, i vene od toga što je mešovita, statično i bolno mešovita. Ali ironija se ne manje suprotstavlja i ekstremnoj čistoj savesti umetnosti koja se gubi u svome predmetu; pri svemu tome, dok nam umetnost oslobađa idući do kraja predmećivanja ili ekstroverzije, ironija nas oslobađa vraćajući se unazad — ne baš unazad ka onoj nesvesnosti ili supralapsarnoj nedužnosti koja je čežnja udvojenoga grešnika, nego unazad ka više svesti, ka silnijoj, živahnijoj, usredsređenoj svesti; umetnička svest se oslobađa izdišući u delu, koje je stvrdnuta svest i krajnja granica tvoračkog pokreta, dok se ironička svest oslobađa u samom ovom pokretu. Ironija ne prihvata da bude ni okamenjena u mermeru ni ukočena u okolici brige: nego popravlja ovu dokolicu projekcijom koja se ostvaruje u delu, dok oživljava delo uz pomoć radnje. To osporeno, rasplinuto, ismejano delo, taj rad—utvara jednom reči, što ga svako veće ponovo dolazi da dovede u pitanje, to je penelopinska potka ironije; svake večeri, kada prosioći okrenu leđa, lukava svest dolazi na vrhovima prstiju da pokida niti arahninskog platna i, rastkivajući rad koji je ona otkala, ponovo pokreće radnju.

Radnja, to je rad ironije i, takođe, to je rad igre. Kao i svaka ludička aktivnost, ironija odvaja svest od koristljubivog interesa uz koji je prijanjala; kao i igra, opet, ironija podrazumeva dijalektičko odbijanje, odsakanje i posredovanje. Ali, sasvim kratko, *igra* nije u službi ničega: imajući svoju svrhnost u sebi samoj, ona nije usmerena ka nečem drugom; ona nema namere, nije privučena transcendentnim ciljem; što se izražava kada se kaže da je nezainteresovana. Igra je za smeh i za zado-

voljstvo. Staviše, ona ostaje bez posledica i posmrtnoga odjeka: ona zaokružava kao oazu usred ozbiljnog života, ona izdvaja svoj zatvoreni vrt u dokonosti i rekreaciji, i ljubomorno ga štiti protiv prozaične svakodnevnosti; dakle, ovo drugo i isprekidano ponašanje, zamenjujući svojom lakomislenošću primarna ponašanja rada ili, radije, obustavljajući ih u prekidima, instrument je odvijanja i bežanja. Najzad, igra je dvosmislena, pošto sadržava istovremeno svest o svojoj sopstvenoj ništavosti i sub-voljno iskušenje da se ovome prepusti: ona organizuje rat zbog smeha, komediju sudbine, ali s poslednjom mišlju da je ta partija kao kratak pregled subdinske nečvesnosti, da je ta igra eliptički rat, da je taj lov bez opasnosti stilizacija opasne avanture; igrač s uživanjem odlazi i dolazi od iluzornog do ozbiljnog, vraćajući se ozbiljnom, to jest potencijujući igru čim ona počinje da ga zastrašuje, bežeći u igru čim stvarno počinje da mu dosuđuje; on se primiče najviše što je moguće da bi ga uhvatili, i beži baš na vreme pre nego što je ščepan... Koliko slatkih uzbuđenja u toj ludoj trci u kojoj smo uvek odsutni

aleman * beler * brljević * but * ćopić * fraj * jankalevič * jurica
* poniž * stojanović * valent

i uvek prisutni, uvek gotovi da budemo ozbiljni! Istovremeno gospodar i žrtva svoje lažne ali uzbuđujuće sudbine, igrač se smeši što vidi sebe tako raskoračenog, nad laži i životom, nad sekundarnim i primarnim; srce mu oije što je u isto vreme reditelj, ili razočarani gledalac prizora, i strastan glumac drame, u ovom opštem kontekstu doživljenog što ga nazivamo Ozbiljnim, a koje je takođe naša sudbina totalnost... Ko bi se usudio bez podsmeha da rezervišo ozbiljno za radne dane a ironiju za nedelju? Kao što je inteligencija u službi života kao instinkt, mada posrednije nego instinkt, kao što je izveštachenost perifrasta prirode, ali uprkos svemu prirode, kao što je »savet« naročito slučaj »naloga« a luksuz profinjena vrsta nužnog ili (ako smemo da kažemo) luksuzna potreba, tako je možda i ironija, posle svega, samo pomalo komplikovana ozbiljnost; ironija je okolišanje ozbiljnog. Jer sve što je ljudsko ozbiljno je, podrazumevajući tu i neradne časove prazničnih dana. Ironija nije nepropustljiva za infiltracije ozbiljnog i tegobnog doživljenog; ne: membrana koja razdvaja alegoriju i tautogoriju mesto je stalne osmoze, u tom smislu što ἄλλο (i, još više, ἕναντιον) jeste labaviji i pomalo čudljiv oblik ταῦτα; drugo se razotkriva kao da je isto preko ili posredovanjem sredstava. Ironičko zaobilazanje je, dakle, što se tiče značenja, vrsta dodatka, ukrasne note za *via recta*, nešto kao pesnička sloboda; ova kićenja većotog intelekta niču na podlozi uporedne koincidencije koja je tautogorijska granica alegorije. Sta je komplikacija, ako ne jednostavnost koja se zaplela, nabrala oko sebe same od preterane svesti? Složeno, to je prosto u drugom stepenu kao što prosto jeste složeno bez izložitelja. U ovom slučaju: ironija se ne zadovoljava, kao igra, da poništi pravljenje kvarenjem, tako da se *status quo* ponovo uobličava posle partije kao da se ništa nije dogodilo. Ironija je napredovanje, a nikako ne ostrvo zaludne bezrazloženosti: tamo gde je prošla ironija, više je istine i više svetlosti. Ironija, pošto razara a da izričito ne obnavlja, prenosi nas uvek dalje: ona sprovodi duh ka zahtevnijoj i suštinskijoj interiornosti. Najzad, ironija dostojna toga imena isključuje svaku dvosmislenost: onu igru koja osciluje između poverenja i skepticizma i koja naizmenično oseća i jedno i drugo kao dobra publika u pozorištu; onu, upravo, neizvesnih izvesnosti koje se, kao misao o našoj scpstvenoj smrti, odnose na dva različita vida jednog događaja — jer moja smrt je izvesna u svom čtu, to jest u svojoj pouzdanosti, i neodređeno odgovidiva u svom datumu, to jest u svom čtan; i ako sam uveren u njenu opštu nužnost, nikako nisam uveren da me se ona lično tiče... Ironičar veruje bez verovanja, znači ne veruje; ili, tačnije, on se trudi, ako je zaista ironički ironičar, da ne pobrka pravo značenje, koje je dovedeno u sumnju, i preneseno značenje, koje je članak vere; dvosmislena jedino za ismejanog, uvek jednoznačna za onoga koji ironiče, ironija nikad ne gubi nit; ironija se čvrsto drži svoga sistema referencije, to jest pravi razliku između slova i duha i zadržava kontrolu tačnog odnosa duha prema slovu. Ironičar je kao akrobata koji se odaje vrtoglavim oporavljanjima na rubu lakovernosti, i drži se, kao dobar igrač na konopcu, samo kretanjem i preciznošću svojih refleksa. Ironija, znači, nije sumračna i dvosmislena polugrnosa svetlo-tamnoga predmeta, ironija je, naprotiv, izuzetno jasno znanje i toliko svoj gospodar da se pokazuje sposobna da se poigrava sa zabludom, kao što je Ulis iz *Hipije manjeg* toliko obavešten o istinitom da *a fortiori* može da kaže lažno.

Maločas, suprotstavljajući umetničku čistu savest i ironičku čistu savest, mi više nismo znali da napravimo razliku između ironičke čiste savesti i ludičke čiste savesti. Sada, pošto smo suprotstavili ironiju i igru, mi više nećemo moći da napravimo razliku između ironičke čiste savesti i lažljive nečiste savesti, između Erosa i Satane ili, određeni, između prave čiste savesti i lažne čiste savesti. Ironija kao slika vrsta je one alegorije koja je »pseudogorija«... Ali, za sada, mi o tome ne znamo više. Lažljivost, ironija je ama zajedno s licemerjem, s hvalisavošću, a ipak, ironičar nije ni licemer ni hvališa. Licemerna, razmetljiva ili ironična, svest, u ova tri slučaja, sigurno je labirintska svest, puna galerija, tajnih hodnika i krivina, svest kriptovorena, koja ima više izlaza, smutljivica koja ima mnogo skrivališta; govor više nije jasno i verno ogledalo naših osećanja ili, radije, njegova vernost je tako indirektna da se ne može razumeti bez ispravljanja; i sami apokrifi su svedočanstva, pod uslovom da ih kritikujemo! Svakako, lažov i ironičar su obojica, iz suprotnosti igraču, pseudolozi koji ne gube glavu i zadržavaju vlast nad protivrečnošću. Ali, laž je nečista čista savest, jer još uvek prijanja uz svoj egoistički interes, jer nije odvojena od svog *egoa*, jer je i sama njena objektivnost pokrenuta usko ličnim oprugama; ona, znači, nije, kao ironija, sposobna za uopštenost, za istinu i za nepristrasnost. Snažan *ego*, eto slabe tačke pohlepno aneksionizma, i granice počev od koje licemerje ponovo postaje iskrenost, neđužna i relativna nesvesnost. Veoma poučan paradoks čije je objašnjenje u gruboj nezgrapnosti *egoa*: namera da se vara jeste ona koja je najlakše za osujećivanje i najranjavija, pošto su njene spletke šivene onim debelim belim koncem kojim su prošiveni škrtost, skorijeječevstvo i nagon za važenjem; i, naprotiv, dobronamerna ironija jeste ona koja zahteva od tumača najviše preliva i najviše tananosti. U stvari, ironija je pseudo-pseudologija, laž koja, izričući se, samu sebe razara kao laž i otvara oči prevarenom, i izvodi iz zablude obmanutog ili, radije, ostavlja tom samozvanom obmanutom sredstva da izvede iz zablude samog sebe. Svakako, svi prelazi su prikazani između ironije-lakrdije i tanane ironije koja

se odaje naglašavanjem, znakom očiju, pridevom jedva usiljenim, neprimetnim krivljenjem lica, ne znam kakvim lakim preterivanjem koje najednom namreška površinu ozbiljne rečenice... Ova im je crta makar zajednička: ironija neće da bude *sirova*, ona hoće da bude *shvaćena*. To jest, »protumaćena«. Ironija nas navodi da poverujemo ne ono što kaže, nego ono što misli; dobra voditeljka, ona se podešava kako bi joj se poverovalo ono što nabacuje ili ono što nagoveštava; čak i u svojim simulacijama, ona ne zaboravlja da nas izvede na pravi put, ona čini što je nužno da bi se pogodili njeni prozirni kriptogrami. Na nama je da umemo time da se koristimo! Slovo laži je prijanjuće i lepljivo slovo, to jest mrtvo slovo, dok je slovo ironije prelazno i zaista sasvim živo, jer obećava, jer već najavljuje evanđelje one pneume (koja je sam život u svojoj doslovnosti). Cilj laži je da spreči odsakanje obmanutog od znakova, da predupredi, u isto vreme kad i dvostruki pokret umni i značajan, onu »refleksiju« koja je širenje ili zalet ka pneumi; nepronicljivi pronicljivac, kao što kaže Grasijan, teži da vidi a da ne bude vidjen, da osujeti igru drugih a da se njegova ne pročita; prozirnost njegovih šifri je, znači, s jedinstvenim značenjem! Lažljivac je obuzet jedino time da zgusne *alo* (ἄλλο) svoje alegorije, da načini od nje neproziran zaklon i nepronicljiv pseudonim, umesto da se ironička alegorija brine samo za to da svoj *alo* učini prozirnim; tako prozirnim, tako neznatnim, tako prozračnim da taj *alo* koincidira konačno sa ταῦτό i da se može čitati kao vodeni znak sama namera ironičara. Posle maske gangsterove, namenjene da zavera tragove i da zbuni policiju, evg, u Forea i Debisija, maske bergamske svečanosti, maske bala pod maskama, maske kaćperke čiji je jedini cilj da iskuša svoje udvarae i da zbuni da bi se dala prepoznati. To znači da pravi smisao laži ostaje eksterioran lažljivim šiframa i ne može se čitati direktno u njima, nego se prosto zaključiti refleksivnim izvođenjem, pošto čitava umešnost lažljivca jeste upravo da nas zadržji izvan ove ogradae periferije, da nam osujeti pristup središtu. Igrati igru varalice, to je, znači, uzeti slovo za sigurno i to je biti nesvesna i pokorna žrtva prevare; igrati igru ironije, koja je bezlična igra istine, to je, naprotiv, reći slovu ne, da bi se, sa svom bistrinom, duhu reklo da. Od licemerna od ironije³ podjednako je daleko kao od nemoralne laži do lojalne laži, ili od neiskrenosti do iskrenosti. Jer, kvalitet nutarnjeg suda jeste ono što čini čitavu razliku između dveju pseudologija: laž je u pakosti i u prevari ono što je ironija u simpatiji; laž je prikrijuća egzibicija nadahnutu pakosnom namerom. No, sasvim je druga stvar varati *pomažući* ili varati *da bi se pomoglo*, sakriti ili zavesti vodeći, ili sakriti da bi se vodilo i da bi se razotkrilo... Izraziti da bi se čudalo, i čuteći ipak izraziti, ali usput i slučajno, to jest, a da se to nije htelo — takva je zla volja lažljivca, takva veoma nehotična poruka krivotvoritelja, kada su njegove šifre odgonetljive. Izraziti da bi se zamutilo, ali takođe zamutili da bi se bolje sugerisalo; pisati da bi bio neshvaćen, ali konačno se zamutili da bi se delotvornije obratio svoj bližnji u ono što se veruje da je istina: evo nevidljive vidljivosti, prozirnne neprovidnosti: ironične maske, eto te eksteriorišuće interiorizacije koja je, u isto vreme, interiorišuća eksteriorizacija; ovde navođenje na istinu ne proizlazi iz slučajne nepažnje (kao neželjeno dete u divljem braku), nego iz anagogične namere, iz izričite dobre volje saznavanja i komunikacije. G. R. Serer, koji mnogo insistira na ironičkom dvojstvu⁴, pokazuje kako udvajanje-induktor razvijen od ironičara indukuje kod »ismejanog« obrnuto udvajanje. Objasnimo sa svoje strane: postoji spekularna simetrija između dva udvajanja, pošto tumač prolazi naopako ili unutraške put koji je u odlasku bio prošao ironičar; ismejani *promišlja* ono što je mislio onaj koji ironiče; *epagogija*, rekli bismo mi, prelazi ili se ograničava na *apagogiju*. Agogija, svuda! Agogija koja je suštinski, koja je konačno *anagogija*, to jest, kao u Platonovoj *Gozbi*, uzlazna dijalektika ili provodljivost ka visinama; ironija je dvostruka pokretljivost, aktivno kruženje u kolu šifre i smisla. A ipak to putovanje od smisla do smisla kroz šifre ne treba da evocira sliku zatvaranja, nego pre sliku otvaranja; to putovanje nije zaobilazanje ili putovanje dangubljenja; to putovanje je kao svako posredovanje, ogled; ismejani se ne zadovoljava da poništi ili čisto i prosto nadoknadi neispravno delovanje, ni da smatra za ništicu cvetak retorike, kićenje ili krasotu govora; i, u tom smislu, odgonetanje šifri nije prosto uspostavljanje *status quo*. Istina kojoj se ismejani, razmetni sin, konačno vraća, jeste istina natopljena opasnošću od nesporazuma, pretnjama zablude i igrom opreke s njenom oprekom. Znači, ironija je ono što je stvarno otvoreno; a laž je ono što je zatvoreno, pošto su agogički putevi u njoj začepljeni, blokirani, zakrčeni neiskrenošću zainteresovanom da svog obmanutog navede na zastranjenje. Otuda egocentričan i tako grubo osrednji izgled laži. Mefisto i Sokrat su, svaki na svoj način, ironičari: ali onaj je sterilijući, jer je zlurad i zainteresovan jedino da nas onaj pasti, a ovaj je oplodujuć, pošto porada duhove; onaj razbija ismevajući, dok ovaj analizira objašnjavajući. Lažov i ironičar, oni su obojica, iz suprotnosti čoveku prostom i suštinskom, ličnosti smešane, nosioci složenog izložitelja i uvijenog značenja; obojica su hijeroglifi za tumačenje hermeneutičkim naporom. Ali laž je ratno stanje a ironija stanje mira; varalica nije u društvu s prevarenim: no, bilo da on uspe da obmane svoju žrtvu, bilo da je obmanuti nešto nanjušio i, postavši svestan nadsvesti, nastoji da izigra njegova lukavstva i zagonetke, u oba slučaja neprijateljstva su otvorena; sva oružja su dozvoljena podmasklosti da bi osigurala sebi prednost u neprijateljskom

nadmetanju u kojem se radi ne o istini, nego o moći. Lakoverna svest je u zakašnjenju prema prevarenoj svesti koja nastoji da sačuva svoju prednost; i dok ismejani, koji ostaje u sinhronizmu s ironičarem, uglavnom ostvaruje ezoteričnu volju ovoga poslednjeg, obmanuti, koji nastoji tumačenjem da uđe u tok pseudogoričke igre, jeste nepoverljiva žrtva u stanju opravdanog odbrane: on hoće da ponovo dostigne varljiviji pomak. Na primer, trojanski konj nije ironija, nego ratno lukavstvo i naprava za varenje: varalica ovde ne želi dobro svoga obmanutog, on želi samo da dobije svog rat. To znači da lažljivac prezire svoga partnera ili, tačnije, tretira ga kao stvar ili apstraktni pojam, dobar najviše za to da uđe u njegovu igru i da posluži njegovim ličnim interesima; ne cenimo ono što obmanjujemo! ne zanimamo se za ono što je samo sredstvo u službi nekog cilja! Laž, koristeći našu prirodnu težnju da verujemo, težnju koju ona skreće ka svojim sebičnim ciljevima, doslovno je »zloupotreba« poverenja i lopovluk... Ironija, naprotiv, čini gipkim naše verovanje. Ironija ukazuje zajedno čast i poverenje pogodačkoj oštroumnosti svog partnera; još bolje! ona ga tretira kao istinskog partnera istinskog dijaloga; ironičar je na ravnoj nozi sa sebi ravnima, u njima on odaje počast dostojanstvu duha, on im čini čast da ih smatra sposobnim da razumeju... »Razumeće uvek, onaj koji treba da razume...«, kaže Tolstoj (*Smrt Ivana Ilića*, XII). Šta je žalosnije od ironije koja propada, u nedostatku ušiju dovoljno finih da je shvate? Ironija je, znači, gnostička. Ironija (ona makar koja nije prezirno ruganje ili mračnjačka persiflaža) podstiče intelektualnu, ona budi u drugome bratski, shvatljiv, inteligentan odjek. Okretnoj igri, profinjenoj sluh! Ironija je poziv koji valja čuti; poziv koji nam kaže: upotunite sami, ispravite sami, sudite sobom samima! Za skeptike, kako je to veoma dobro primećeno⁹, partner je jednostavno protivnik kojeg valja učutkati: jedino je sokratovska ironija upozнала *sagovornika* u prijateljstvu dijaloga. Jer ironija navodi na govorenje. Ironija dreši jezike. Ironija nas poziva da izvedemo intelektualnu kretanju koja će nam omogućiti da nađemo, kao što piše Baltazar Grasiyan u *El Discreto*, »kontra-šifru« šifri, koja će pogadati zadnje misli, čitati između redova, razumeti s pola reči. Taj demonski glas nam kaže: Tražite i naći ćete! I otuda da on protkiva između dva partnera pseudološke korelacije način saučesništva ili potajne saglasnosti koja je sačinjena od uzajamnog poštovanja i koja je sva nalik na Šarm: jer, Šarm je kao Ironija, stanje mira: jer Ironija, kao i Šarm, postiče onaj osmeh inteligencije i prijateljstva koji znači obraćanje tuopoglavog egoiste u blagonaklonost, koji dokrajčava doba besa i varanja. Laž je jednostrani ili neuzvratni odnos aktivnosti prema pasivnosti i radnog prema trpnom, jednog koji je varalica, drugog koji je prevareni ili pravi glagolski pridev vremena prošlog-trpni; još strožije: laž je odnos živog prema lešu — jer lagati svome bratu, to je tretirati ga kao umrloga, kao živog koji je mrtav. A ironija, ona je dvostrana korelacija dveju aktivnosti koje jedna drugu zagrevaju, pošto je ismejani, milošću ironije, i sam unapređen u red ironičara. Rđav vodič, neraspoložen vodič zavodi svoga obmanutog, a potom ga napušta u pomrčini i u samoci. Dok varalica ostavlja prevarenog samog i zatočenog u njegovoj zabludi, ironičar i ismejani zajedno sudeluju u zajedničkom delu, u delu ironije; posle *despotskog* ili neravnog odnosa nižeg prema višem, koji podrazumeva sumnjivu hijerarhiju, nepoverenje i podređenost, evo simpozijuskog bratimljenja; nema ironije u velikom saraju u Carigradu gde su zavere, nemaci i zamke; ali atinska gozba, koja je gozba slobodnih beseda i dijalektičke rečivosti, gozba traganja u zajednici, ta gozba ne zna ništa o otrovanim napicima i o narkoticima prevare! Pijanstvo više nije otupljujuće, nego ushićujuće i zapitkujuće: Alkibijad veoma razdragan, Sokrat uvek uzdržan uprkos pijankama, opšte u jednakosti i u lucidnoj razmeni; penusašno vino ironije, koje se iskri na dnu kupa, stvarna među zvanicama laku opojnost; u jednom istom pijanstvu, vino *Gozbe* obavlja to dionizijsko zamenjivanje uloga, to ukrštanje učitelja i učenika: Sokrat, učitelj pet drugih zvanica, odriče se učiteljske denivelacije i postaje učenik Diotime; mudrac počinje da pohađa školu žene! I, obratno, pošto se učitelj pretvara da je učenik svojih učenika, učenici osećaju da su postali učitelji. I zapamtite da to tamo nikako nije zbrka ni raspuštenost, nego opšte promaknuće doista ravnih: učitelj—učenik i učenici—učitelji, svi su oni pozvani istim pozivom. Pre je red laži onaj koji je kaos, pošto podvala zadržava prevareno u njegovoj nenormalnoj zavisnosti i nastavlja tako nepravdu koja bi trebalo da ne bude održiva: obmanuti je, u tom apsurdnom sistemu, tretiran kao neizlečivi bolesnik, a lukavstva podvale liče na uspravljajuća sredstva namenjena tome da se bolesnik više otupi, da se uspava u tuposti loše uložene lakovernosti. *Kratil* (421 b), između dva kalambura, kaže izvanredno: laž je suprotnost kretanja, τὸ ψεύδος τὸν ἀντίον τῆς φωνῆς, jer zaustavlja *božanski tok*, θεῖα φωνή. Torpedo laži porađa samo ukočenost, to jest prvu polovinu aporije. Jedino torpedo ironije proizvodi potpuno dejstvo, jer on ukoči da bi otkočio i odgađa da bi probudio i ubrzao; on potresa dremež zadovoljne nadutosti, on poziva nesvesno ka više svesti; posle markoze, tvo plodne i pažljive refleksije. Oὐ καθευδῆτέον ἐν τῇ μεσημβρίᾳ, u podne ne treba spavati! Dobro se čuvajte toga da načinite *siestu*... To znači da obamrlost ironije nije bila san kao onaj obmanutog, ni zadovoljstvo kao glupost: obamrlost ironije bila je zbrka i privremna zabuna. Znači, ironija je za laž upravo kao lebdenje za gravitaciju. Laž je teret; ona vezuje kamen o vrat svoje žrtve da bi je potopila, dok ironija pruža motku onome koga smučuje. Na nama je da uhvatimo tu spasonosnu motku (jer ne mogu se

spasavati ljudi uprkos njima). Ako varalica udaljava prevareno od pneumatikog smisla i pušta ga da se zagnjuri u gramatičku doslovnost, ismejani, naprotiv, lako odskače od grame do pneume; na odskočnoj dasci šifri, ismejani, kao trapezista, uzima zalet da bi dostigao ezoteričku nameru. Evo ih upravo ἐπιβάσεις καὶ ὄρηαι, o kojima je reč na kraju šeste knjige *Države*, ἐπιναβάσειμι koji su takođe za sveštenicu Diotimu uzastopni stepeni velikog dekorporišućeg uspinjanja (*Država*, VI, 511 b; *Gozba*, 211 c)! Dijalektički je tretirati hipotezu kao hipotezu, to jest kao agogički trenutak, da bi se išlo stalno dalje: i, naprotiv, matematički je preobraziti hipotezu u tezu i pretpostavku u postavku. Svakako, geometar je transcendovao ozbiljnost gluposti koja prijanja za lepljivo tle i smatra senku za plen — jer budala je onaj koji pri tome ostaje i izjavljuje da je dosta najzad s iscrpljujućim dinamizmom regresije, i buržoaski se zao-kruživao u svom skromnom izložitelju svesti; ali ako je geometar dovoljno dijalektičan da bi pretvorio u kopije pseudo-modele ozbiljnog čoveka, on nije više to dovoljno da bi podjednako pretvorio u kopije modele čije su kopije ovi modeli; u tom smislu, matematika je dijalektika zaustavljena na pola puta i nepotpuna ironija; i, *vice versa*, dijalektika je matematika, hipergeometrija koja mobilise svaku tezu pomoću beskonačnog ὄρηαι, koja ne oduzima nijedan »trenutak« *ozbiljnome* i tretira svaku sliku kao sliku, to jest kao ikonu, privremenu istinu i aluziju na nešto drugo. *Allusio, illusio!* Najpovršniji među starima¹⁰ naročito su bili osetljivi na ništavan aspekt te ironičke derealizacije: bez sumnje je rimska ozbiljnost kudila ono što je »ludičko« u aluziji; bez sumnje je ona u tome ostala na poludijalektici koja ju je sprečavala da okusi so platonskog iluzionizma ili aluzionizma i ozbiljnost igre. Jer ta ozbiljnost je tajna, i to atička tajna. To je tajna aluzivne istine.

Ironija, takva kakvu nam je opisuju prvi od Teofrastovih *Karaktera*¹¹, vrsta je προσποίησις, mi bismo rekli simulacije, pre nego disimulacije, ponašanje puno spletkarenja i opozivanja (πλοκαὶ καὶ παλλολογίαι), lukava i složena intriga (ἐπιβουλα καὶ οὐχ ἀπλά). Kakva je priroda ove simulacije? Vrhunac slobode sastoji se u tome da se igra igra protivnika, da se uđe u gledišta svoga neprijatelja i, kako će to da predlažu Tik i Fridrih Slegel, da se čini da se ne priznaju svoji prijatelji, da se hoće jedna stvar a da se može raditi suprotno, da se deluje, u svakoj prilici, διὰ τῶν ἐναντίων: *per contrarium*¹², *Permutatio ex contrario*: tako *Herenijeva retorika* definiše ironičku antifrazu. Ta gipkost duha, ta sposobnost odvajanja, ta moć da se veže izraz za nameru veštine su u pravom smislu grčke¹³. Navešće se možda da je hrišćanstvo u celosti *per contrarium*. Ali, najpre, nije Hrist onaj koji je ironičar, ono što je ironija, to je pre tajanstvena sudbina. Nije Hrist onaj koji simulira očajanje, njegov otac je onaj koji se pravi da ga napušta; i, znači, nije bog onaj koji se pretvara da umire, nego smrt boga koja je samo ovo pretvaranje. Nije mučenik onaj koji se ruga, krvnici su oni koji ga parodiraju i ismevaju. Ne ironiše onaj koji u Maslinovom vrtu mrmlija: περιπλοτὸς ἔστιν Ψυχῆ ηοῦ ἕως θανάτου, tužna je moja duša, tužna do umiranja! i koji je čak trenutak pozeleo da mu iskušenje bude uskraćeno, da mu bude odmaknuto od usana piće agonije i patnje (*transeat a me calix iste...*), to piće koje je mudrac iskapio bez mrštenja¹⁴, kao da mu se gorka kukuta učinila bez ukusa a smrt ravnodušnom; ne ironiše onaj koji se nalazi, kao što kaže Luka, ἐν ἄγωνίᾳ (Luka, XXII, 44), u krajnjoj borbi agonije. I ne šali se više onaj koji na Kalvariji uzvikuje: θεῷ μου, ἰναὶ με ἐγκατέλιπες; *ut quid dereliquisti me?* i koji kaže: Žedan sam, διψῶ (*Jovan*, XIX, 28), da bi ga krvnici napojili sirćetom mučeništva! To znači da krst nije lukavo pretvaranje ni, kao poredno preminuće mudračevno, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, nego tragedija *usque ad mortem*, tragedija koja, u najdubljoj pomrčini noći (καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ἑλπην τὴν γῆν), dostiže za vreme jedne minute najnižu tačku ocaja... Da, daleko je od vina iz *Gozbe*, koje dreši jezike i čini misao rečitijom, do vina pomešanog s izmirmom, koje je vino mučenika, vino golgote, vino napuštenosti i najgrkije usamljenosti! Ironija, to je društvo i razgovor. U stvari, Sokrat umire u društvu, kao što Herkul umire praćen do kraja prijateljstvom svog najvernijeg Filokteta. Ne, svakako, on nije umro sam, pripoveda Fedon: οὐκ ἔρημος ἐτελεύτα φίλων... Παρήσαν τινες, πολλοί γε (*Fedon*, 58, c-d); njegovi prijatelji ga prate do krajnje tačke i tamo ga predaju drugim prijateljima, prijateljima iz »onog sveta«, blaženima ἐταῖροι, kako nikad ne bi bilo prekida u dijalogu i nikad, pred smrću, tihog pribiranja. Ova atinska smrt, nije li ona pretvaranje? No, Isus umire priznat od Petra, izdan od Jude. »I tako je Isus sam bio prepusten božjem gnev. Isus traži društvo ili pomoć ljudi. Ali nikako ih ne dobija, jer učenici njegovi spavaju«¹⁵. Kakva razdaljina između *Isusove tajne* i Sokrata bez tajne okruženog budnim i govornjivim prijateljima? Osim toga: blagostanje nevaljalih nije šala, nego sablazn; ni privremeni nered, nešto kao nerazboritost sudbine, nego tajna. To je neprodorna tajna imanentne nepravde. Treba li smatrati za najvišu inverziju, još makijavelističku od ostalih, tu činjenicu da je religija sirotinje paradoksalno postala religija moćnih, da su ubogi i nadničari bili zamenjeni u Isusovoj pratnji kovačkim majstorima i trgovcima vinom? Beskonačno opadanje priziva kao nadoknadu natprirodnu kretanju, jedinu sposobnu da preokrene preokretanje, kao što je maločas razumna ironija prizivala kod ismevanog koji je tumači podjednako razuman μεταστροφή. U sokratovskom pretvaranju, svest ne gubi, delujući, lucidnu kontrolu svoga sistema referencije: takođe, dovoljno je ismevanom da bude inteligentan da bi ga

shvatio, da bi obrnuo antifrazu i da bi vratio na lice ono što je napisano naopako. Ali hristološka dvosmislenost je tako smućujuća, tako je dvolična neodređenost inkarnacije da bismo se ovdje skoro prevarili, osim ako bismo zadovoljili milost da verujemo, tu milost koja dolazi čoveku u prostodušnosti najekstremnije sumnje. Opuštanje je, znači, isto tako energično kao što je pad bio vrtoglav a napuštenost sramna. To je duboko očitovanje poniznosti i milosrđa, oštra oscilacija između krajnosti. I shvatamo sada u kojem smislu ukrštanje prvih i poslednjih, i pavlovski paradoksi o razmeni uma i bezumlja, i osam protivnosti *Blaženstava* mogu da prođu kao ironije: ludost je mudrost a mudrost ludost: siromašni će biti bogati a bogati će biti siromašni. Siromah Lazar upoznaje slavu a bakalin na veliko muke pakla... Ali vraćanje u red nije za ovaj svet! Ali revanš je odgođen od onog sveta! Da, podrugljivac će biti ismejan... na drugom svetu! Tamo gde popuštanje zlu i preobličavanje ovog zla jesu još samo jedan jedini pokret i jedna jedina paradoksozologija kao u natprirodnosti oproštaja, može li se još govoriti o pretvaranju?

Sve što je dobro i veliko jeste paradoksalno, pisao je Fridrih Slegel. No, dobro je i veliko da ne budemo ono što smo, izgledajući da smo privremeno ono što nismo. Ili, bolje: ostajemo upravo ono što smo, ali tako ne izgledamo, i što manje tako izgledamo, to više ovo ostajemo. Znači, dakle, da čemo, imajući izgled *opreke*, biti najenergičnije mi sami. Između mogućnosti koje joj inteligencija daje da bira, ironija bira najoštriji alteritet: ona izražava ne baš nešto različito od onog što misli, kao bilo koja alegorija, nego opreku koja je najdrugije drugo; u najvećoj meri drugo. I u tome je ona *antegorija*. Ona ide od krajnosti do protivne krajnosti te krajnosti, to jest *a contrario ad contrario*. Hristološka ironija nije uistinu ironična, pošto ide od jednog protivrečnog do drugog, i pošto je protivrečno čista i prosta negacija svoga protivrečnog: no, sa smrtnom opasnošću se ne igra, od nje se umire; to znači da smo, bez nekog čuda, u to uhvaćeni, daleko od toga da se odande vraćamo. Ali sokratovska pseudologija svakako je ironija, pošto amplituda njene oscilacije ne prevazilazi opreke koje su dva najsuprotnija termina unutar iste serije; ako ova ironija svakako jeste ironija, to znači da ona povezuje istinske korelate i kreće se u empiričkom polju; i ako je hiperbolična pseudologija Isusa više tragedija nego ironija, to znači da polje protivrečnih jeste polje omamljujuće metempiričko. Okretan intelekt od ne-života (ako odskaae od najmanje-života, svoje opreke), nego »ostaje tamo«: što se, upravo, zove »umreti«, pošto uskrsnuće označava u ovim stvarima čudo u pravom smislu reči, koje je natprirodna i nepojmljiva pobjeda nad nepovratnim. Nije li smrt superrelativna protivrečnost i velika negacija svakog položaja? Izložimo to ukratko: sa smrću se ne igramo, pošto od nje umiremo; *maprotiv* igramo se »žmurke« s empiričkim različitostima opasnosti. Ne pravimo se da smo ništa, jer to bi značilo doista postati ništa, dakle poništiti se u nepostojanju; ali pravimo se da smo *ništavilo*; utoliko više primamo na sebe sve modalitete, livreje i načine da budemo alteritet. Dok je apsolutna antiteza imobilisala nadmetanje od početka, relativna antiteza, obrnuto, mobilise umešne simulacije. Ne raspoznajemo li spolja slobodnu volju po nepredvidljivosti njenih reakcija, po onom znaku da ona može, ako je takva njena mašta, da ne deluje prema svojoj prirodi, prema onom što je poznato o njenom karakteru, o njenjoj prošlosti, o njenim prethodnicima? Otuda iznenađenja koja nam sloboda neiscrpno rezerviše. Hegel, koji dosta grubo ismeva romantični »Schönseligkeit« u uvodu svojoj *Estetici*, Hegel, zalud beseduje protiv samovolje ironičkih volja: velike ličnosti, kaže taj kritički duh, ne znaju za nedoslednosti i protivrečnosti vaših ironičara; Katon može da živi samo kao Rimljanin i republikanac. Ali ta sjajna koherentnost koja zaranja Hegela u divljenje, nije li ona znak našeg ropstva? Pošto može da uzme protivnost svojih sopstvenih želja, naša volja izigrava svoju sudbinu, naša volja transcenduje do beskraja sve propise koje joj nameću. Tako je čudljiva svest uvek s onu stranu svoje sopstvene definicije i smeje se leksiografima koji su se za njom bacili. »Savršeno odvojen od svojih postignuća, on misli na sebe jedino da bi se prevazišao«, piše jedan francuski muzičar¹³ povodom Igora Stravinskog, genijalnog otpadnika. Ako, s Valerijem, predstavimo sebi duh kao neodređeno odbijanje da budemo bilo šta, Stravinski će se možda ukazati kao ovaploćenje duha — jer on nije ništa što se ostvaruje, jer on je neprestano s one strane, *ἐπέκεινα*; da bismo govorili jezikom Malbranša, on uvek ima živosti da ide dalje i da prođe mimo svih definicija: kad su ga smatrali Skitom, on je postao apollonovac; i čovek se već mirlo s *Oedipusom* (kada je valjalo objasniti romantizam *Capriccioa*, potom biblijski žar *Simfonije psalama*). Sve mora ponovo da se počinje! Kome valja verovati? Azijatu iz *Posvećenja* ili klasiku iz *Apolona Musageta*? Marionetima iz *Petruške* ili napolitanskom lakrdijašu Pergoleza? Boalou Muza ili Čajkovskom iz *Vilinog poljupca*? Nikada nismo gotovi s tim đavolom od čoveka! Takva nam se ukazuje ironička svest: nemoguće je s njom steći navike, ograničiti je jednom za svagda u nekom pojmu; ona nas održava gipkim i na oprezu; ona nas budi u rano jutro da bismo lenstvovali i ismeva svoje sopstvene vernike. Pošto pitaju g. de Šarlija da li N... koji »izgleda tako« zaista to i jeste, Marsel Prust mu daje da odvrati: »ta nikako... Da to jeste, ne bi u tolikoj meri tako

izgledao!¹⁴ Jer, u lošim romanima, ljudski tipovi su u potpunosti oni sami; građani iz provincije poštuju svoju definiciju; stari vojnici su do savršenstva stari vojnici. Samo je istinito neverovatno, samo je veštačka romanesknost u svim tačkama uverljiva. To je suviše lepo da bi bilo istinito. Kad su se uvek osećala samo osećanja iz rečnika, ili kada se od života poznaje samo ono što nam o njemu priča Ružičasta biblioteka, može se verovati neko vreme u ove tipove primierne i bez odstupajućih znakova. No, daleko je od knjiške psihologije do prave psihologije! Ono što je normalno, to je sresti Francuza koji nije kućevan, Rusa koji nije knez, Amerikanca koji nije sjajan, karakter koji samog sebe opovrgava, kao i svi karakteri, ili koji makar, bilo to samo zbog verovatnoće, postupa ponekad *per contrarium*.

Ironija, to je arabeska: milošću ironije, isto više nije isto, nego drugo, a svest okreće leđa svojim sopstvenim tradicijama. Hajdemo dalje. Ta moć da dela, da se zaodeva, da besedi *per contrarium*, to umeće, najzad, da ne liči na sebe, ne zavise li oni u velikoj meri od mozga? Mozak je u nama organ čekanja; on je ono što odlaže naše protivudarce, on nam daje vreme da promislamo i da se predomislamo; na mesto porazne i prostodušne iskrenosti »medularnih« bića, cerebracija postavlja vešte reakcije iščekivanja, koje sve veći i veći rok odvajaju od njihovoga povoda. U odgađanju već postoji princip neodređenosti i lukavstva, koji je neodvojiv od samog trajanja. Odrzi su uvek verni. S odrazom je kao i s verovanjem: naš prvi pokret je da verujemo, i da sve priče shvatimo ozbiljno; a naš drugi pokret, da opsorimo očevidnost, iz taktike. Iz taktike, onaj koji bi mogao da se sveti, ne sveti se; a onaj koji može da voli, ne voli; bes se obrće u krivnost¹⁵, dogmatizam uživanja popušta opreznom utilitarizmu koji nosi masku asketizma. Odgađajuće htenje čini da se rasprsnje krug naše prvobitne spinalnosti. No, nema potrebe da se bude velik psiholog da bi se razumelo da se zlopamćenje zadržava s obzirom na daleke revanše, da je uzdržavanje ezoterički vid nežnosti, i da naš egoizam, prema utilitarnim moralima, uzmiče jedino da bi bolje skočio: ovo ovdje su rebusi za decu. Pri svemu tome dobro je biti malo ironičar, ako se u potpunosti želi okusiti ironija i ostvariti u obrnutom pravcu put koji je prošla simulatorska svest; i kao što je ova poslednja išla od pohlepe do zasede, koja je strpljiva pohlepa, tako mi moramo, sa svoje strane, ići od zasede do pohlepe, od negativnog do pozitivnog, od opreke do njene opreke. U ovom obliku ambivalentnosti srca i volje, ne postoji li nešto što navodi da se misli na neke ličnosti Dostojevskog? Ovdje se želja za poniženjem javlja kao dijabolična izlika za oholost¹⁶... Bol, za mazohistu iz *Zapisa iz podzemlja*, svakako je proveren izgovor za sladostrašće, isto tako kao što je uzdržljivost veoma često perifriza ljubavi! Negacija, u svim ovim istančanostima, postaje sekundarno afirmacija. Evo je, »beskonačne hitrine haosa«, kako kaže Fridrih Slegel, one koja nam dopušta da spojimo pristajanje s najneočekivanim osećanjima, one koja do beskonačnosti pomera rokove, koja od naše mentalne civilizacije čini skup indirektnih ponašanja. Mozak je, znači, svakako suštinsko oružje te paniržovske, neosetljive i podmukle svesti, čija se nenadmašna umešnost rasprostire do zvezda.

U nadsvesnom izložitelju ironije pokušajmo da definišemo opasnu, okolišavajuću, munjevitu dijalektiku koju smo pronašli iza dvostrukog lica Fortune. Ironičar se krije, ali ne suviše, da bi poželeli da ga nađu; ako prihvata stvar protivnika, to je da bi bolje poslušao svojoj. »Uči pod velom tuđeg interesa da bi se potom našao svojoj«: takva je maksima velikog dvorskog lukavstva prema Baltazaru Grasišanu, prefinjenom autoru *Oraculo manuala*. Ironija je, znači, u pravom smislu ovih reči, »ekstatična«, ali ne baš »simpatična«, jer, mada podržava inteligencije u suprotnom taboru, ona ne izneverava, pod ovim novim barjakom, predašnju poslušnost. Tako prepreden advokat, umesto odbrane, izgovara optužbu — pseudooptužbu koja je samo nadsvesna prefinjenost njegovog branjenja, jer on zna da će posredni put ubediti sudije moćnije nego što bi ih uverio neposredni put: on brani lažno u interesu istinitog. Nije li ovo ovdje vrhunac lukavstva? Ironičar se pravi da igra igru svoga neprijatelja, govori njegov jezik, bučno se smeje njegovim dosetkama, u svakoj prilici nadodaje na njegovu nadutu mudrost, njegove smešne strane i njegove fiks-ideje. Eto, zaista, velike veštine i najviše, najinteligentnije, najdijaboličnije i, takođe, najodvažnije slobode. Ironička svest kaže *ne* svome sopstvenom idealu, potom poriče ovu negaciju. Dve negacije se poništavaju, kažu nam gramatičari: ali — ono što nam gramatičari ne kažu — ovako dobijeno tvrđenje daje sasvim drugačiji zvuk od onog koje se odmah postavlja, ne prolazeći kroz čistilište antiteze. Prava linija i nije baš tako kratka, a izgubljeno vreme katkad je najbolje upotrebljeno. Ako misao prihvata odlaganje posredovanja, to nije da bi vršila ceremonije, nego da bi joj predložili bili dobro iskaljeni. Ironija misli jednu stvar a kaže opreku; jednom rukom ono što drugom pravi. Ironisti, nije li to privremeno se poraći, lagati na izgled svojoj sopstvenoj zadnjoj misli? Ironija igra igru analognu onoj koju Seling pripisuje Stvaraocu i koju zove *universio*: bog se pravi da prihvata *Univerzum*, koji je preokrenuto jedinstvo, drugačije rečeno zaustavljeno božansko kao što duh, prepredenim poricanjem, prihvata telo koje je preokrenuto duh. Ironičar se osmeljuje da se zauzima protiv vrline, da piše pohvalu ludila i mana¹⁷; on govori ozbiljno o sitnim stvarima, šali se o krupnim, i njegovo držanje je u svakoj prilici ono koje se nije očekivalo. Ironija, to je nepredviđeno i paradoksalno. Na primer, ljubavno poricanje je veoma

jedinstven slučaj *universia*: smešiti se svojoj ljubljenoj, udaljiti ono što se voli da bi se kroz odsutnost ljubav izoštrila, reći *ne* kada se misli *da*, ovo ovde su, u životu srca, veoma obični okreti, mada se ošamućeni stalno daju u to uhvatiti. U trenutku kada će Verlenova ljubavna svečanost da moduliše »u molu«, Fore, koji komentariše ove reči, pretvara se da prelazi u *si be-mol* major, i ima u toj simulaciji neke vrste prijatne i pomalo podrugljive tuge (*Mesečina, Menuet*). Oklevanja srca, i onaj uvek uvijen govor koji opovrgava uvek spontanu nežnost, to je ono, ako o tome dobro promislimo, što čini tako lunarnim Zerbina i Kiasandru; oni pokazuju ravnodušnost kad su zaljubljeni, a strast kad ne vole. No, *universio* je još opštiji zakon: bol, napor i griza savesti predstavljaju tri tipa metafizičkog posredovanja u kojem vidimo svest da se poriče da bi se bolje potvrdila, kao što hegelovska ideja pristaje na antitezu pre nego što se ponovo miri sa sobom samom; i ne samo da je bol staž nametnut našem organizmu s obzirom na njegovu unutrašnju pacifikaciju, nego se dešava, da bi poruga bila na svom vrhuncu, da on sačinjava i samu materiju prijatnoga osećanja; naša zadovoljstva postaju tako sve indirektnija i indirektnija. Oni koji doslovno tumače čitavu ovu strategiju i koji brkaju bol s nesrećom, jesu isti oni koji ne poznaju simulacije božanstvene ironije. Sve što je privremeno, sve što je sredstvo nečeg drugog već odiše nekom vrstom metafizičke ironije: ko hoće sredstvo hoće ono što neće, jer potvrđuje samo da bi poricao. Zato volja i jeste ironičnija i inteligentnija nego želja: želja hoće cilj, ali ne sredstva; ona hoće cilj smesta, čarolijski i nedužno, ali ne dijalektički; ona hoće pomešano moguće i nemoguće, zlato, slavu i mesec, jer uopšte ne pomišlja na diskurziju činova; ona je, dakle, prohtevna i platonska. Hteti, naprotiv — ono što se zove *hteti* — to je težiti u cilju preko sredstava, hteti *zajedno* cilj i sredstva — koja su obrnut cilj. Čitamo u *Gorgiji* (467 c): ljudi neće ž *ἀν πράττωσιν*, nego οὐ ἔνεκα πράττωσιν ὁ πράττωσιν; ljudi neće ono što čine, nego ono s obzirom na čega čine ono što čine. Ko pije lek neće da pati, nego da ozdravi; ko plovi neće da se nađe usred opasnosti, nego da se obogati. Šta je istinito za koristoljubive poduhvate nije manje istinito i za rezonovanje. Da bi se bilo sposobno za htenje najpre očiglednom protivvoljom valja gledati ispred sebe, prema budućnosti; potom valja znati šta je moguće, jer volja je radnja koja se rađa i rađajuća stvarnost; ima se želja da se bude Katon Stariji, da se bombarduje Monte Karlo, da se oboji crveno Vandomski stub... jer ove stvari nikako nisu toliko teške koliko »neodređene«; može se želiti bilo šta, ali hoće se samo moguće (dobro kažemo moguće, ne lako). Treće, volja, kao ironija, ukazuje poverenje sredstvu: neopravdano će nam pomoći, zabluda će svakako umeti da razori samu sebe; sablazan, jednom izazvana i prepuštena sebi samoj, ponaša se kao da je nagonski predviđala zaključak i kao da je predosećala u svim slučajevima

ma šta joj ostaje da čini; postoji, u ironičkoj operaciji, neka vrsta lekovitih svrhovnosti koja čini da se sablazan ukaže kao opasan saradnik volje, ali kao saradnik uprkos svemu dostojan našeg poverenja. Nepokretna masa prepuštena sebi kretala bi se sasvim pravo u toku nekog vremena usled zadobijenog kretanja; ali ona neće opisati vijuganja osim ako vodi samu sebe. Da bi se išlo krivudavo, oklevalo, vraćalo nazad, obilazilo prepreke, da bi se strpljivo probali svi putevi, valja umeti kormilariti i raspolagati izvesnom rezervom spontanosti. Ironičko zaobilaženje, nije li to prvo slučajno zaobilaženje sablazni relativno samostalno i relativno opravdano? Tako ironija sve okreće naopako, pomalo kao što se Tik, u *Verkehrte Welt*, zabavlja da napiše komad koji počinje epilogom i završava prologom. Ona interioriše spoljašnjost, eksterioriše unutrašnjost, ona čini da prvi postaju poslednji a poslednji prvi¹; ona je, kao Heraklitova dijalektika, razmena života i smrti, zamena mladog i starog; ona bez prestanka opoziva svoje sopstvene radove. Milošću ironije, teško postaje lako i lako smešno ozbiljno. Postoji zamena težina: Debisi, na primer, poverava ozbiljnim notama klavijature malu ariju iz *Jimbo's Lullaby*, uspavanke-tabanaša, i kao što se Sokrat čas šali o ozbiljnim stvarima, čas ozbiljno govori o beznačajnim, tako i u Debisija teško postaje vazdušasto, dok lako izvodi šaljivi korak slona. To je neprekidno »*Histeron-proteron*«.

Zašto, konačno, ta obaveza nametnuta opreci da opnaša lice svoje opreke da bi se sasvim ostvarila? Da je sve trebalo da se kaže, objasnili bismo to ismevanje *universia*, taj privremeni staž u antitezi, samim položajem stvorenja i inercijom materije; u ovom slučaju (i mada se sama ironija obraća interpretativnom poimanju), glupost, egoizam i zloba ljudi jeste ono što čini nužnim zaobilazni put i, uopštenije, veštinu uveravanja. Nema ironičara na nebu anđela... Ironičar, namećući sebi komplikaciju pretvaranja, veštački stvara prepreku, onu prokletu a ipak dobrodošlu prepreku bez koje nema pouzdane aktualizacije ni ubedljivog uspeha. Privremena inverzija od za do protiv neodvojiva je od izvesnog stanja nečistog, promenljivog i strasnog čoveka. Vrativši se kući pošto je prošao ciklus vragolija, razmetni sin je u njoj na istom mestu kao i sin čestit i kućevan koji tu kuću nikad nije napustio... No, ovo je samo prostorni privid. Carinik pokajnik prošao je u vremenu nevidljiva iskušenja, pustolovine koje farisej nepokajnik ne poznaje. Nije li ironija to izgubljeno i pronađeno vreme, izgubljeno i dva puta povraćeno?

NAPOMENE:

¹ Georg Simmel, *Das Abenteuer* (Philosophische Kultur, 1911), str. 11—28.

² Fauré, *Masques et bergamasques*. Debussy, *Masques; Suite bergamasque*.

³ O odnosima ironije i licemerja: Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (Werke, VIII, str. 195—201); *Phänomenologie des Geistes*, izd. Lasson, str. 426—430.

⁴ René Schaefer, *Le mécanisme de l'ironie dans ses rapports avec la dialectique* (»Revue de Métaphysique et de Morales, 1941, str. 186).

⁵ Micheline Sauvage, *Socrate et la conscience de l'homme*, str. 97.

⁶ Ciceron: *illulio* (*De Oratore*, II, 270; *Brutus*, 299; V: *Ad Familiares*, IV, 2, I: pismo Serviusu Sulpiciusu). Quintilien: *inlusio* (*Institut. orat.*, VIII, 6), *jocus* (VI, 3). V. IX, 2.

⁷ Konsultovati Navarre, *Revue des Etudes grecques*, 1914, str. 404—405; Th. Gompertz, *Les Penseurs de la Grèce*, III, str. 528 (i II, str. 50).

⁸ Aristote, *Rhétorique à Alexandre*, 22, 1434 a, 18:...

⁹ ὀνόμασι τὰ πράγματα προσαγορεύειν. V. Tryphon, Περὶ τρόπων (*Rhetores graeci*, III): λόγος διὰ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντιον μετὰ τίνος ἠθικῆς ὑποκρίσεως δηλώνει. Ps. Plutarque, *De vita et poesi Homeri*, 68.

¹⁰ Wilhelm Büchner, in *Hermes*, 1941, IV (Ueber den Begriff der Eironiea), navodi između ostalih primera besedu Alkibijada u *Thucydide*, VI.

¹¹ Phedon, 117 b: ἤλωσ, ... σὺδὲν τρέσας οὐδὲ διαφθεράσ οὔτε τοῦ χρώματος οὔτε τοῦ προσώπου.

¹² *Mystère de Jésus* (*Pensées*, VII, 553).

¹³ *Werke*, X, I, str. 82—88. V: Schelling, *Werke*, X, str. 259 i XIV, str. 305.

¹⁴ Roland-Manuel, *Le Baiser de la Fée*, u časopisu *Musique*, 1928, str. 658.

¹⁵ *La Prisonnière*, str. 133. V. *L'ombre des jeunes filles en fleurs*, I, o provincijalcima u sve upućenim. Balzac, *Le Colonel Chabert*: »Istinito nije tako potpuno u svom izrazu, ono ne iznosi sve napolje...«.

¹⁶ Max Scheler, *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*, in *Von Umsturz der Werte*, t. I, str. 45—236. V: Nietzsche, *Généalogie de la Morale*.

¹⁷ Taj čudni ukus zove se na ruskom *samobičevanie*. V: *Zapise iz podzemlja, Mladića i čak Braću Karamazove*. André Gide, u svom *Dostojevski* (1923), razlikuje *Poniznost* i *Poniženje*.

¹⁸ Ciceron, *De Oratore*, II, 67: ... *honesto verbo vitiosa res appellatur*.

¹⁹ Schelling, *Werke*, X, str. 331 i XIV, str. 151 *Héraclite*, Bywater, 78.

S francuskog preveli: G. Stojković-Badnjarević i A. Badnjarević